

FIGYELŐ

Gerézdi Rabán (1914—1968). Tragikus hirtelenséggel, alkotó erejének teljes birtokában távozott közülünk, amikor még kiváló teljesítményeket várhattunk tőle. Váratlan halála miatt talán az utolsó megkezdett mondat után sem tudta kitenni a pontot, de munkásságának eredményei s az igazság szenvedélyes szeretete maradandóvá teszik nevét és emberi alakját.

Veszprémben és Pannonhalmán eltöltött évek, egyesztendő s római tanulmányút után, kiváló irodalmi műveltséggel és latintudással iratkozott be a budapesti egyetemre. HORVÁTH János tanítványa és híve lett; az ő vezetésével tárultak fel előtte a régi irodalom szépségei, történeti és esztétikai problémái. Azon kevesek közé tartozott, akiket a Mester utolsó professzori éveiben még a szívébe zárt és mindvégig szeretett. 1945-től az Országos Széchényi Könyvtárban, majd a Budapesti Egyetemi Könyvtárban dolgozott; az ösnyomtatványok és a régi magyar sajtó termékeinek kiváló szakértői közé tartozott. Ezekben az években írta és a *Magyar Könyvszemlé*ben jelentette meg *Aldus Manutius magyar barátai* című szép tanulmányát. 1956 óta a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa volt.

Egyéniségének sokoldalúsága a reneszánsz nagy alakjaihoz tette hasonlóvá. PLAUTUS savát-borsát éppúgy élvezte, mint CICERO eloquentia-ját és az erasmusi urbanitást. Tollat csak akkor vett a kezébe, ha a téma minden apró részlete már vérvé vált, s egyetlen lapot sem adott ki kezéből, míg minden szót gondosan nem mérlegelt, minden mondat veretét felül nem vizsgálta.

VÁRADI Péterről frott disszertációjával egyszerre a magyar reneszánsz kutatóinak élvonalába emelkedett. A legkiválóbb műfordítók közreműködésével magvas tanulmány kíséretében hozzáférhetővé tette JANUS PANNONIUS legszebb verseit (1953), kiadta SZÉKELY István *Világkrónikáját* (1960), monográfiában dolgozta fel *A magyar világi líra kezdeteit* (1962). Utolsó éveiben BALASSI Bálinttal foglalkozott, minden elődjénél alaposabban fogva vallatóra a nyelvtörténetet, az egykorú irodalmat és úttörő módon vonva be vizsgálódásaiba a reneszánsz poétikákat.

„Mens manet et virtus, caetera mortis erunt” — írta a későlatin poéták egyike, akikkel egész életében foglalkozott; az ész és a virtus műveivel biztosított maradandóságot magának irodalomtörténetírásunkban, ezért őrzik kegyelettel emlékét régi kollégái és a könyvtárak, melyeknek egykor szolgálatában állt.

T. A.

Anderseniana 1967. Az Odense-i H. C. ANDERSEN-Ház, a nagy dán meseköltő szellemi örökségét gondozó múzeum 1933 óta adja ki rendszeresen évkönyvét *Anderseniana* címmel. Csak a második világháborús és a rákövetkező években jelentek meg kihagyásokat pótló, összevont tartalmú, terjedelmesebb kötetek. TRENCSÉNYI-WALDAFFEL

Imre kötettel felérő német nyelvű tanulmányában mindenről szó esik, ami fontos eseménynek számít irodalmunkban ANDERSEN műveinek első magyar fordítása óta, kezdve azon, hogyan vallottak írónk legjobbjai olvasó-élményeikről szólva ANDERSEN-ről. A nagy meseköltő magyar kapcsolatainak képei sorra leperegnek TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre élettel teli előadásában. Az akkor még szenzációsnak számító gőzhajón megtett dunai utazásáról szóló írása több lapján csillan fel a költő egy-egy szeretni való észrevétele. Arról pl. hogy a hajó utasai gyakran latinul beszéltek, hogy egy pap utasa OERSTEDRŐL, a dán fizikusról szolt melegen, „mintha zene szólna”. A sajtó is foglalkozott pesti tartózkodásával, mert ANDERSEN arcképe minden könyvesbolt kirakatában látható volt és ott függött a „Mária Anna” nevű hajó kajütjében is. Bécsbe érve, az ott töltött mozgalmas napokban — SZÉCHENYI Lajos gróf vendégeként — találkozik SZÉCHENYI Istvánnal. Van is erről adat SZÉCHENYI szűkszavú *Naplójában*, más helyütt — az *Önismeretben* — a „Vízcsöpp” mesére utal egy feljegyzése. LISZT Ferenczel való találkozásairól többször is szó esik ANDERSEN írásaiban. De kapott ANDERSEN magyar irodalmi élményanyagot is, ha nem is sokat. A SZAFÁRY—HAMZSA bég legendát osztrák író-barátai közvetítették hozzá, hiszen MEDNYÁNSZKY Alajos báró monda- és legendagyűjteménye 1829-ben német nyelven is megjelent. Ebben a könyvben találta ANDERSEN a pozsonyi ördögfestmény mondáját is, amit dunai útján meséltek el neki.

ANDERSEN életműve főhelyén *Meséi* állanak. „Egész költői életművére áll az, — írja TRENCSENYI-WALDAPFEL akadémikus — hogy amit átélt és tapasztalt, azt a mese napfényébe állította”. A magyarra fordított első mesék CSENGERY Rózsa fordításában elszórtan folyóiratokban jelentek meg. Az első gyűjtemény pedig 1858-ban SZENDREY Júlia, a megsiratott és visszavárt költő hűtlen özvegye fordításában. TRENCSENYI professzor nem követi tovább a *Mesék* hazai sorsát, hiszen az már a bibliográfus feladata volna. Meg kellett azonban itt állnia, mert ez a gyűjtemény éppen abban az évben került MADÁCH Imre kezébe, amikor — túljutva a forradalom üldözöttjeinek rejtegetéséért rárótt börtönbüntetésén és házassága válságán, túl a váláson is, a *Tragédia* megírására készült. MADÁCH sajátkezű feljegyzése szerint 1859 február 17-én, egy évvel a *Mesék* megjelenése után kezdte el műve írását. Együtt volt már az élményanyag és együtt az irodalomból meríthető motívumok sokasága, amelyekből MADÁCH költői szent dühe megalkotta drámai költeménye felvonásait világtörténelmi jelentőségű emberi törekvések hajótöréséről és ezek végig küzdésében a nő segítő és gátló szerepéről. „Az összehasonlító MADÁCH kutatás — írja TRENCSENYI-WALDAPFEL professzor — már kiértékelte *Milton*, *Goethe*, *Byron*, *Shelley*, *Hugo*, *Quinet* műveit, de nem volna érdektelen *Hugo Grotius* (»Adam exul«) és a holland klasszikus *J. van Vondel* (»Adam in Ballingschap« és »Lucifer«) humanista hatásra írt műveit is bevonni a vizsgálatba”. De hogy tartozik ide az Andersen-i mesegyűjtemény? Mit adhatott egy mese ehhez a nagyszabású műhöz? — veti fél a kérdést a tanulmány írója. A halhatatlanságra vágyó királyfi meséje a gyűjteményben (*A Paradicsom kertje*) variációiban a dél- és keleteurópai népköltészetben előforduló, — HONTI János szerint — a kelta mitológiával rokonítható mese. A Paradicsom kastélyában a sok-sok ablakba beégetve mutatja meg a tündér a királyfinak az *eljövendő* világtörténelem nagy eseményeinek képeit. A képsorozat motívumát megtalálhatta MADÁCH az ószövetségi elbeszélésekben, az ún. rabbinikus irodalomban és az apokrif legendákban is. Ám ANDERSEN meséjében a képsor csaknem színyszerűen le is játszódik: a királyfi egy szelíden ringatózó csónakból nézi végig a tenger partján a majdan a valóságban is végbemenő történeti eseményeket. Ez az ANDERSENNÉL és MADÁCHNÁL közös forrásból merített egyezés nem is érdemelne említést, ha nem rejtene magában a *színszerűség* csábítását. TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre tanulmányában azonban ez az észrevétel csak elindítója írása következő nagy fejezetének, amelyben

„kényszerítő” egyezések alapján azt bizonyítja, hogy MADÁCHnak ismernie kellett Andersen *Ahasverus* c. drámai költeményét is. TRENCSENYI-WALDAPFEL professzor ezt a vizsgálódást már elvégezte *Ádám és Ahasverus* c. 1947-ben magyarul megjelent tanulmányában. Az *Anderseniana*-ban most tíz év előtti tanulmányának összefoglalásával szolgál Dánia és a világ olvasóinak. Színről színre haladva, figyelmünket mindvégig erősen lekötve mutat rá az egybecsengésekre, idézetek dolgában segítségül véve MOHÁCSI Jenő több mint harminc éve ismert és becsült kitűnő MADÁCH-fordítását.¹ Nincs módunkban a tanulmány beható ismertetése; célnk e helyütt csak az lehetett, hogy egy becses hungarikumra felhívjuk a figyelmet. A tanulmány zárószakasza a legújabbkori magyar ANDERSEN-kultusz dokumentumainak (újabb fordítók, illusztrátorok, bábszínpadra alkalmazott mesék és RÁNKI György *Pomádé király* c. operájának) felsorakoztatása és rövid ismertetése illusztrációk kíséretében. Utóbbiak között van a *Magyarország és a Nagyvilág* (ÁGAI Adolf hetilapja) 1875. aug. 15. címlapjának reprodukciója a vezércikkkel, ennek ismeretlen írója sok ezer magyar olvasó nevében búcsúzik az elhunyt költőtől.

Az *Évkönyv* befejező közleménye Erik DAL-nak 1960—1965 között megjelent nemzetközi ANDERSEN-irodalom feletti szemléje.

KÓHALMI BÉLA

A román Akadémiai Könyvtár centenáriuma. 1967. szeptember 25—30. között ünnepelte a Román Szocialista Köztársaság Akadémiai Könyvtára centenáris évfordulóját — az intézmény fontosságának megfelelő külsőségek között.¹

A centenárium alkalmas arra, hogy e hasábokon áttekintsük az egyik számottevő európai könyvtár tevékenységét, gyűjteményeit, arra is gondolva, hogy olykor jobban ismerjük a távolabbi intézményeket, mint amelyek a közvetlen közelünkben vannak.²

A román Akadémiai Könyvtár egyike az ország legjelentősebb tudományos-kulturális intézményeinek, két okból is: egyfelől, mint *nemzeti könyvtár*,³ másfelől, mint a legnagyobb, legsokrétűbb és legértékesebb gyűjteményeket magába foglaló *általános tudományos könyvtár*. A Könyvtár (a továbbiakban RTAK) ilymódon Bibliothèque Nationale-típusú nemzeti könyvtár, amely példájául és mintájául is szolgált. Az RTAK gyűjteményeinek sokrétűségét tekintve (könyvek, folyóiratok, kéziratok mellett metszet, térkép, érme és bélyeg különgyűjtemények) a *legszelesebb spektrumú könyvtár valamennyi akadémiai könyvtár között*.

¹ MOHÁCSI Jenőt (aki *Meseköltő a Dunán* c. könyvet is írt ANDERSENŐL), 1944 tavaszán elhurcolták és megölték a németek; egy évvel azután, hogy a *Csongor és Tünde* fordításával is megajándékozta a német színpadot.

² Az ünnepi ülésen az Akadémia aulájában az RTA elnöke, Prof. Miron NICULESCU elnökölt, az ünnepségeken, az RTA vendégeiként résztvettek a szocialista országok akadémiai könyvtárainak, a Library of Congress és az Österreichische Nationalbibliothek igazgatói, a francia könyvtárak főfelügyelője, a román tudományos élet és könyvtárügy számos személyisége. Az ünnepségeket figyelemmel kísérte a román sajtó. Az ünnepi ülést követően nyílt meg a Könyvtár 100 éves történetét bemutató *kiállítás*, majd másfél napos tudományos ülésszak következett, befejezéséért pedig a Prahova- és Olt-völgyi műemlékek megtekintése (Peleş-kastély, Cozia és Curtea de Argeş kolostorok stb.). Az ünnepségek alkalmat nyújtottak a külföldi meghívottaknak a román Akadémiai-Könyvtár, tudományos intézmények, kulturális értékek jobb megismerésére és a román kollégákkal való eszmecserére.

³ Az adatok Prof. Şerban CIUCULESCU, az RTA lev. tagja, a Könyvtár főigazgatójának ünnepi közleményéből valók.

³ Az ötvenes években létrehozott Biblioteca Centrală de Stat (Központi Állami Könyvtár) hivatalosan a nemzeti Könyvtár, funkcióit azonban megosztva gyakorolja az RTAK-kal (például retrospektív nemzeti könyvészet).

E széles spektrum és a gyűjtemények gazdagsága miatt a vaskardisták által megvilkolt kimagasló történész, Nicolae JORGA joggal állapíthatta meg, hogy az RTAK nélkül egyszerűen nem lehetne foglalkozni a román múlttal — és ez mind a mai napig és a jövőben is érvényes. Addig azonban hosszú — és nem ritkán rögös — volt az útja az RTAK-nak, 1867-től, amikor is a Román Akadémikus Társaság IV. ülészakán (augusztus 12—24.) bejelentették dr. DAVILA 25 példányos ajándékát a Vasile ALECSANDRI által összegyűjtött népköltészetből, melyből 18 példány a tagokat illette, míg a fennmaradó példányok a könyvtárba kerültek. Ez az első hivatalos utalás az RTAK-ra, amelynek létesítését a Társaság statútum-tervezete különben nem irányozta elő. E bejelentéstől számítják az RTAK történetét.

Dr. DAVILA ajándékát hamarosan mások is követik, így például még ugyanez év szeptemberében megemlékeznek a jegyzőkönyvek HORIA (a HORIA—CLOȘCA—CRIȘAN felkelés egyik vezetője) hímezett portréjának a Társaságnak történő ajándékozásáról stb., 1870-ben pedig a Dán Királyi Akadémia nagyobb könyvszállítmánya érkezik meg és ezzel kezdetét veszi a *nemzetközi kiadványcsere*. 1871-ben már mintegy 400 művel rendelkezik a Könyvtár és megkezdődik a vásárlás útján történő beszerzés is.

1878-ban D. A. STURDZA (1833—1914: az Akadémia főtitkára) kifejti a kötelespéldányszolgáltatás szükségességét és fő elveit (1885-ben valósul meg), ezt követi a Társaság állásfoglalása az érmék kötelezpéldány-szolgáltatására is.

Az RTAK történetében jelentős fordulat következik be Ion BIANU (1856—1935; az Akadémia tagja, 1884-től az RTAK igazgatója) működése alatt, aki több mint egy fél-évszázadon keresztül irányította és ebben a korszakban vált a RTAK korszerű tudományos nagykönyvtárrá. BIANU, a román tudományos könyvtárosok egész generációját nevelte fel sokrétű szervező és tudományos munkássága mellett.⁴

Az RTAK-ban egyébként — és ez nem kis mértékben járult hozzá rangos intézménnyé való felfejlődéséhez — tudósok és tudós könyvtárosok egész sora tevékenykedett az évtizedek során, közöttük a kiváló numizmatikus Constantin MOISIL, Ion BENCILĂ, a történész Vasile PÎRVAN, a szociológus VLĂDESCU-RĂCOASA, a Könyvtárnak 1957—1964 közötti igazgatója az esztéta-akadémikus Tudor VIANU és mások.

Az RTAK történetében, az Akadémiához hasonlóan — és általában a szocialista akadémiai könyvtárak helyzetéhez hasonlóan — a román Akadémia szocialista újjászervezése új korszak kezdetét jelzi. Ez RTAK a nemzeti könyvtári funkciók ellátása mellett — 1901-ben az RTAK-hoz csatolták az akkori bukaresti központi könyvtárt — (ezekből a retrospektív nemzeti könyvészet gondozása a főfeladata), mint az Akadémia központi könyvtára *hálózati központjává* vált az akadémiai kutatóintézeti könyvtári hálózatnak: 40 intézeti könyvtár, a jasi-i és a cluj-i akadémiai fiálék könyvtárai (ezek is jelentékeny gyűjtemények), továbbá a timișoarai és a tirgumureși akadémiai bázisok könyvtárai tartoznak hozzá. A több mint 4 milliónyi könyvtári egységet magába foglaló könyvtár szervezetileg 5 nagy egységre oszlik: gyarapítás, katalógusok, különgyűjtemények, olvasószolgálat, bibliográfia. A gyűjteményeket napi átlagban 3—400 alkalommal konzultálják az olvasók, évi mintegy 250 ezer egységet használva. A könyvtár a nagyarányú kurrens beszerzéseken kívül (ezek egyik fő forrása a kiadványcsere) nagyértékű nemzeti és külföldi dokumentumokat őriz állományában. Így többek között Titu MAIORESCU ajándékeként EMINESCU 11 ezer oldalnyi teljes kéziratos hagyatékát, VOLTAIRE, VICTOR HUGO, LINCOLN, BEM, GARIBALDI, DARWIN stb. stb. autográfjait, HOLBEIN és DELACROIX metszeteit, fanyomatokat, 20 ezer rajzot, 220 ezer felvételt tar-

⁴ A BIANU—HODOȘ-féle nemzeti könyvészet — Bibliografia românească veche 1508—1830. 1—2. tom és Catalogul manuscriptelor Românești. 1—2. tom — alapvető munkaeszköze mind a mai napig a román történelem és irodalom kutatóinak.

talmazó fototékát, aprónyomtatványokat, értékes atlaszokat, zeneműtárában 4 ezer kéziratot és közel ennyi lemezt, MOZART, ROSSINI eredeti partitúrákat, 200 ezer darabon felüli érme- és pénzgyűjteményt, súly- és mértékgyűjteményeket, bizánci érméket, végül az ország leggazdagabb filatéliai gyűjteményét. E vázlatos áttekintés is azt mutatja, hogy az RTAK nemzetközileg is jelentős gyűjteményekkel áll a tudományos kutatás rendelkezésére.

A Könyvtár mindezen gyűjteményeket korszerű szolgáltatásokkal teszi hozzáférhetővé, jelentős a kiadványtevékenysége is (pl. kézirat-katalógusok közzététele).

A Román Szocialista Köztársaság Akadémiai Könyvtára mindezek által számottevő tényezője a nemzetközi tudományos könyvtári életnek és centenáriuma alkalmából a magyar tudományos könyvtárügy is csatlakozott a tiszteletére rendezett ünnepegekhez⁵ és e hasábkon is a baráti megemlékezést kívánja szolgálni.

RÓZSA GYÖRGY

Nagykönyvtáraink jelentősebb új szerzeményei. Első ízben 1965-ben számoltunk be a négy budapesti általános gyűjtőkörű nagykönyvtár jelentősebb új beszerzéseiről azzal a céllal, hogy a tudományos kutatókat tájékoztassuk. (Vö. Magy. Könyvszle. 1965. 2. sz. 174—177. l.) Ezúttal az 1966-os gyarapodás jelentősebb tételeire hívjuk fel a figyelmet. Az összeállítás az egyes könyvtárak — Országos Széchényi Könyvtár (OSzK), a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (MTAK), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára (EK) és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSzEK) — adatszolgáltatásán alapul.

1. *Kéziratok.* Jelentősebb középkori kéziratot nem szereztek be a felsorolt könyvtárak. Az Egyetemi Könyvtár egy feltehetően 15. század eleji, olasz eredetű terrárium-töredékkel és egy 16. századi antiphonale-töredékkel gyarapodott.

Az újabbskori kéziratok terén a történészek érdeklődésére tarthat számot az a 92 db. 17—18. századi magyar tudóslevél, melyeket a század elején gyűjtöttek a hollandiai levéltárakból s MIKLÓS Ödön volt pápai református főiskolai professzor hagyatékából kerültek elő. A levelek eddig kiaknázatlan forrásai a magyar diákok külföldi egyetemlátogatásai történetének (EK). Ugyancsak oktatástörténeti szempontból érdekes PÁZMÁNY Péternek a kassai jezsuita iskola alapításával kapcsolatos okirata 1635-ből (EK). SZIMONIDESZ Lajos hagyatékából valók a II. RÁKÓCZI Ferenczel kapcsolatos, az 1721—1738-as évekből származó spanyol levéltárakból gyűjtött dokumentumok fotomásolatai (EK). Jelentős PERCEL Mór tábornok levelezésének több mint 500 darabja és egy újabb KOSSUTH-levél 1858-ból, Londonból (OSzK). Zalka Máté kéziratosa hagyatéka az Akadémiai Könyvtárba került.

Budapest legújabbkori történetét kutatók SCHOEN Arnold *Budapest műemléki kárai 1944/45-ben* c. gépiratát és SZEKERES József: *A Fővárosi Vízművek története* c. munkáját forgathatják haszonnal (FSzEK).

Irodalomtörténeti jelentőségűek AMADE László egy költeménye, BERZSENYI Dániel levelei és gazdasági iratai, a Csinszka-hagyaték, BABITS Mihály-kéziratok, SZABÓ

⁵ E sorok szerzőjének az RTA meghívottjaként alkalma volt az ünnepi ülészakon tolmácsolnia az MTA, az MTA Könyvtára és a magyar könyvtárosok üdvözlését és megemlékezésül átadnia a magyar—román tudományos kapcsolatok múlt századbéli, az MTAK Kézirattárában őrzött néhány dokumentumának xeroxmásolataiból készített albumot. E helyt is köszönet illeti a KMK-t az album elkészítésében való közreműködéséért.

Dezső *Elsodort falu* c. regényének kézírata hat kötetben, SZERB Antal-levelek, NAGY Emma költőné (1895—1957) hagyatéka, BOHUS Jánosné SZÖGYÉNY Antónia (megh. 1890) emlékkönyve (MTAK), ADY-levelek, kéziratok és egyéb dokumentumok (393 db.) és GAÁL Gábornak, a *Korunk* szerkesztőjének levelei (191 db. OSzK).

Több tudósunk kéziratot hagyatékával is gazdagodtak könyvtáraink. Többek között a nyelvész JAKUBOVITS Emil, a földrajtudós BULLA Béla, a kémikus ILOSVAY Lajos (MTAK), a szociológus DÉKÁNY István, a filozófus PROHÁSZKA Lajos hagyatékával (EK). Utóbbinak legkiemelkedőbb tétele Eduard SPRANGER-nek PROHÁSZKÁHOZ intézett 65 levele. KISS Lajos néprajztudós hagyatékából számos tudós- és művészlevél került ki (OSzK). A tudományos élet újabb dokumentumai közül érdeklődésre tarthatnak számot SZENTGYÖRGYI Albert levelei (MTAK).

A művészettörténeszeknek értékes forrást jelentenek ZICHY Mihály eddig ismeretlen levelei (63 db. OSzK). Két LISZT-kézirattal is gyarapodtak a gyűjtemények: egy levéllel (MTAK) és egy autográf partitúrával 1865-ből (OSzK).

Könyvtártörténeti szempontból jelentősek DÜMMERTH Dezső kiadatlan kézíratai (EK). Az egyik az Egyetemi Könyvtár 1635 előtti történetéről és gyűjteményéről szól, a másik az *Egyetemi Könyvtár személyzete 1597—1961 között* címmel a könyvtár 313 alkalmazottjáról nyújt személyi és működési adatokat.

A magyarországi színházi kultúra kutatóit érdekelhetik elsősorban BAJOR Gizi levelei (969 db.), PEKÁRY István díszlettervei (1942, 1952.), NAGYAJTAY Teréz jelmeztervei (1937—1960.), KÖPECZI Bócz István díszlet- és jelmeztervei (1945—1965.) (OSzK).

Tovább folytatódott a nehezen hozzáférhető, elsősorban külföldi könyvtárakban őrzött kéziratok mikrofilmen való megszerzése. A müncheni Bayerische Staatsbibliothek hét (OSzK), a párizsi Bibliothèque Nationale több Corvinája (MTAK) olvasható ma már itthon is mikrofilmen. Ugyanígy a Vatikáni Könyvtárból egy VITÉZ János tulajdonában volt kódex s egy német nyelvű ismeretlen krónika a BOCSKAY-felkelésről Montrealtól (*Ungarische Chronik*) (OSzK). A párizsi Bibliothèque Nationale-ból való ANDREAS UNGARUS *Descriptio victoriae* c. 18. századi kéziratának mikrofilmje (OSzK). Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár 123 kódexe szintén mikrofilmen áll már a kutatók rendelkezésére (MTAK). Román Tudományos Akadémia kolozsvári könyvtárától több magyar egyháztörténeti kéziratot sikerült ilyen formában megszerezni (MTAK).

Itt említjük meg a kéziratként kezelt doktori és kandidátusi értekezések évről-évre növekvő számát, melyek mind az Akadémiai, mind az Egyetemi Könyvtárban külön gyűjteményt alkotnak s a kutatásnak értékes forrásai.

2. *Régi könyvek, ritkaságok.* Az Egyetemi Könyvtárnak sikerült nagyszombati naptársorozatát egy 1676-os kötetel kiegészítenie, melyből Magyarországon ez a csonka példány az egyetlen. Nemzetiségi és egyháztörténeti szempontból érdekes a *Sicriiul de aur* c. 1683-ban Szászbeseben megjelent, APAFI Mihály fejedelem utasítására románra fordított kálvinista szónoklat-gyűjtemény, melyből eddig csak Balázsfalván volt példány (EK). Egy londoni árverésen vásárolta meg a Széchényi Könyvtár JÁSZBERÉNYI Pál *Fax nova linguae latinae* c. művének 1664-ben megjelent első kiadását, melyhez hozzá van kötve a szerző egy másik munkájának (*Institutionum grammaticarum pars prima*) ugyancsak első londoni kiadása 1663-ból. Jelentős beszerzés BENICZKY Péter *Magyar rithmusok* c. verseskötetének 1692-es lőcsei kiadása, melyből az eddig ismeretes egyetlen példány a Halle-i magyar könyvtárban található (OSzK). BETHLEN Kata *Önéletírásának* első kiadása szintén a második ismert példány (OSzK).

Könyvészeti ritkaság ORIBASIVUS *21 veterum et clarorum medicorum Graecorum varia opuscula* c. művének 1808-as moszkvai kiadása, melynek csaknem valamennyi példánya elpusztult a napóleoni háborúkban, Moszkva égésekor (OSzK). Bibliofil szempontból érdekes a Nibelung-ének egyik 1821-es eppishauseni kiadása, mely annakidején

sem került könyvkereskedői forgalomba s a kiadó J. von LASSBERG germanista ajándékozta gróf MAJLÁTH Jánosnak (OSzK). Könyv- és könyvtártörténészek érdeklődésére tarthatnak számot azok a művek, melyek A. SCHOPENHAUER, ill. MÁRIA LUJZA császárné exlibrisével kerültek elő (OSzK).

Egyetem- és művelődéstörténeti vonatkozású a *Calendarium Regiae Universitatis Budensis* 1778. évi kötete, melynek eddig csak az 1779-es kiadásáról tudtak (EK).

Az Akadémiai Könyvtár a pozsonyi Szlovák Tudományos Akadémiától számos 17. századi magyar vonatkozású mű mikrofilmjét szerezte be.

3. *Modern könyvek.* Az említett könyvtárak folyamatosan beszerzik a gyűjtőkörükbe tartozó legfontosabb külföldi irodalmat. Az erről adott részletesebb beszámoló meghaladná cikkünk terjedelmét, így csak néhány adalékkal szolgálunk e téren.

A Széchényi Könyvtár hungarika anyagának kiegészítésére törekszik, elsősorban olyan művek vonatkozásában, melyek a két háború között politikai okokból nem kerülhettek be a könyvtár állományába. Értékes beszerzése ezen a téren az „1924” c. antológia, mely a bécsi magyar emigráns írók kiadványa volt.

Az Akadémiai Könyvtár nagy forráskiadványok, kritikai kiadások és régi művek reprintjeinek beszerzésével gyarapította gyűjtött szakterületeinek állományát. Kiemelkedő fontosságúak közülük a *Biblioteca de autores espanoles* c. 71 kötetes gyűjteményes munka reprintje, H. WALPOLE, J. J. ROUSSEAU, DIDEROT és BALZAC levelezésének kritikai kiadásai, H. MELVILLE, Th. MOORE, W. WHITMAN, TURGENYEV, GERCEN, stb. összes műveinek kritikai kiadásai. A tudománytörténet területéről kiemelkedik R. BOYLE és M. MALPIGHI összes műveinek reprintje.

Az Egyetemi Könyvtár profiljának megfelelően tovább gyűjtötte a filozófiai, közép- és újkori történelmi műveket, különös hangsúllyal az antiklerikális irodalomra és a művelődéstörténeti művekre. Jelentősen gyarapította reference műveinek állományát is.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a szociológia mellett nagy súlyt helyezett az urbanisztika szakterületére. Kiemelkedő szerzemény itt E. EGLI *Geschichte des Stadtbbaus* (Zürich, 1962.) c. műve és LE CORBUSIER művének német fordítása (*Mein Werk*. Stuttgart, 1960.). Tovább folytatták a nagy lexikon-sorozatok beszerzését is. (*Enciclopedia dello spettacolo*, *Enciclopedia universale dell' arte Dizionario biografico degli italiani*, stb.) Erőteljesen gyarapították a három esztendővel ezelőtt nyílt zenei gyűjteményt. Itt elsősorban arra törekedtek, hogy az alapvető műveket biztosítsák az olvasóknak mind könyvekben, mind zeneművekben. (Pl. D. EWEN *Encyclopedia of concert music* New York, 1959. *Köchel jegyzék*. Wiesbaden, 1964. Beethoven ún. müncheni összkiadásának kötetei, SCHÜTZ összkiadás, stb.)

4. *Periodika.* A hírlapok és folyóiratok terén a Széchényi Könyvtár egyrészt még állományából hiányzó műveket szerzett be, pl. *Lévai Újság* (Léva, 1934—1938.), *Progres și Cultura* (Marosvásárhely, 1933—1934.), *Blajul* (Balázsfalva, 1934—1936.), *Romanische Revue* (Resica, 1888.), *Viața Ilustrată* (Kolozsvár, 1935—1938, 1943.), — másrészt műzeális sorozatokat állított fel a megvásárolt többpéldányokból, pl. *Egyetemes Philológiai Közöny* (1884—1948.), *Az Est* (1914—1939.), *Független Újság* (1934—1939.), *Függetlenség* (1935—1944.), *Magyar Múza* (1787), *Magyarság* (1931—1938.), *Szocializmus* (1907—1937.), *Testvér* (Bécs, 1924—1925.), *Új Idők* (1898—1948.), *Városi Szemle* (1927—1948.).

Az Akadémiai Könyvtár mikrofilmen szerezte be a két háború között Moszkvában megjelent nemzetközi irodalmi folyóiratokat (*Internationale Literatur*, *Literatur der Weltrevolution* stb.). Ugyancsak mikrofilmen került állományába a lengyel „*Wiadomosci Literackie*” (1924—1939) c. irodalmi folyóirat sorozata és a párizsi *Szabad Szó* néhány évfolyama. Több értékes régi folyóirat reprintjét is sikerült megvásárolni, így többek

között az *Annals of Archaeology and Anthropology* első 28 évfolyamát. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár több régi periodikáját egészítette ki, pl. *Sportélet* (1902—1907), *Vadász és Versenylap* (1869—1907.), *Divatszalon* (1897—1904.).

5. *Egyéb különgyűjtemények.* Az Akadémiai Könyvtár Keleti gyűjteményének gyarapodása számottevő volt. A mandzsu gyűjtemény 5 db. 17. századi fanyomatos művel, a mongol gyűjtemény mintegy 30 egységgel, köztük több kézirattal és fanyomatos művel gyarapodott. Külön kiemelkedik a tibeti anyag gyarapodása (mintegy 40 egység).

A Széchényi Könyvtár Színháztudományi Tára erdélyi színlapokat szerzett be az 1840-es és 1860-as évekből.

SOMKUTI GABRIELLA

Budapesti nyomdák a XIX. században. A Kiscelli Múzeumban a fenti címen megnyílt kiállítás arról a fejlődésről nyújtott képet, amelyen hazai nyomdászatunk a századfordulóig keresztülment.

Hess András epizódyszerű működése folytatás nélkül maradt; utána az első nyomdát 1724-ben alapította Budán Landerer János Sebestyén és ez a nyomda 1841-ig maradt fenn. Ekkor egyesült a Heckenast féle könyvkiadóval és így vált felejthetlenné, mint valami ikercsillag, az 1848-as márciusi események során. A szabadságharc utáni időszakban, rohamos fejlődésen ment át a hazai nyomdászat. Az irodalmi élet soha nem látott gazdagodása, a napilapok és folyóiratok rohamosan gyarapodó száma magával hozta a nyomdaipar fejlődését is. 1896-ban Budapesten már 19 olyan nyomdát találunk, amelynek munkáslétszáma meghaladja az ötven főt. Ebből Pesten tizenkettő van. Köztük az *Athenaeum* és a Bródy Zsigmond féle nyomda háromszázas létszámú, a Landerer-Heckenast üzemből lett Franklin Társulat nyomdája pedig 350 munkást foglalkoztat.

Természetesen a gépek a legszembeötlőbb látnivaló. Közülük is egy Gutenberg típusú kéziszajtó, amely a Landerer és Heckenast nyomdából származik. Ez is az egyik azok közül, amelyeken a *Tizenkét pontot* és a *Nemzeti Dal*t nyomták. Aztán egy kis kéziszajtó, amelyet már a közelmúlt illegalitás idején is használtak, röpcédulák készítésére.

Az egyik tárlóban kis kézi betűszedő szerzőmester állítottak ki. Ott az öntőkanál és a sorjázó is. Primitív szerszám, akár Gutenberg mester is használhatta volna. És a terem másik oldalán a nagyra nőtt testvér, a betűöntő és sorszedő gép. A felső része mint furcsa alakú hárfa, legyezőszerűen szétterülő huzalaival. Billentyűi egészen elkoptak és megfeketedtek a használattól . . . Napi 20—25 000 betű öntésére alkalmas is volt. A többi gépek: Liberty rendszerű tégelysajtó; a két műveletet végző Viktória és a pesti Wörner gyár Tempó-ja. Aztán egy hatalmas és vitrin után kívánczozóan pompás nyomdai fényképezőgép, amely a Klósz-hagyaték anyagából került ide. A sarokban szerénykedik egy mechanikus fűzőgép; továbbmenve mammutnagyságú rotációs gépet látunk, amely a XIX. században készült, ugyancsak a pesti Wörner-gyárban. 1905-óta ezen nyomtatták a *Népszavát*. Ez a gép már csaknem a ma világa. Azt a képet, amelyet a gépek, a maguk kicsit idegenszerű, ismeretlen és rejtélyes voltában csak éreztetnek, a tárlókban elhelyezett, gondosan válogatott anyag építi ki teljessé. A különféle nyomdai termékek és dokumentumok megmutatják nekünk az embereket, akik a gépek között éltek és dolgoztak. Régen porrá váltak, de kezük munkája túlélte őket. Itt van 1752-ből a Landerer-nyomda királyi kiváltságlevele. Azután egy gyermekkönyv: Hasznos és kellemes ABC író és olvasó képeskönyv az ifjúság számára, — 1830-ból, német nyelven.

Nagy szakraláb betűkkel a Landerer-nyomda és a Heckenast könyvkiadócégtársulásának okirata 1841-ből; mellettük épségben megmaradt nyomdai számlák. A nyomdatulajdonosok mindenképpen és bőségesen megtalálták számításukat. A nyomdai

munkások már kevésbé. Éppen ezt panaszolja fel a TÁNCICS-féle *Munkások Ujsága* 1848. máj. 7-i számában közölt *A' könyvnyomtató munkások kérelme*, mely a méltányosságra hivatkozva kéri és követeli a munkabérek megjavítását, mert „minden másféle munkásnak inkább van jövődöbe való jobb kilátása, hogy a maga kezére kezdhet valamit, s önállóságra vergődhetik: de mi (ritka kivétellel) örökös alárendeltségre vagyunk kárhozotva, mert nincs tehetségünkben saját nyomdát állítani” Pedig „... mutatják az ide mellékelt bizonyítványok és az élet, miszerént a nyomdatulajdonosok igen nagy, 100—130 procentet is nyernek”.

A nyomdászok a 48-as események légkörében megnyerték az első csatát, de a folytatás már kevésbé volt sikeres. A század második felében egyre keményebben szervezkedik és harcol a nyomdai munkásság és egyre nehezebbé válik sorsa. A kilátástalanság állandósul, csak egyre többen osztoznak benne. A tárlókban rendőri jelentések, melyek nyomdászgyűleésekről, munkástüntetésekről, letartóztatásokról számolnak be. Megvillan előttünk ZAKA Lajosnak, a nyomdászvezérnek elszánt harca.

A falakon tarka könyvnyomtatások, majd KUN és BIRÓ plakátjai, a kalapácsos ember ismerős alakjával. A kiállítás dokumentálja azt, amit a *Munkások Ujsága* ír a nyomdászokról: „... általuk terjednek az emberek közé a gondolatok, elvek, mellyek az egyenlő jogokat életbe léptetni segítik. ... mindazon szép és jó, mi a szívet nemesíti, a lelket felvilágosítja, kezeiken megy keresztül, s belőle ránk is ragad.”

Az állandó jellegűnek számtal kiállítás gondos, szép munka, elismerés illeti érte dr. TÓTH Imrét, a Kiscelli Múzeum munkatársát.

Az elismerés mellé egy-két megjegyzés: Jó volna, ha egyes gépek mellett a szerkezetükre, működtetésükre vonatkozó néhány soros magyarázatot találnánk, esetleg olyan ábrákkal illusztrálva, mint az iskolás könyvekben szokásos. Ez segítené a nem műszaki képzettségű felnőtteket akik — nem szívesen árulják el tájékozatlanságukat kérdésekkel — és még érdekesebbé tenné a látottakat a fiatalok, iskolások számára, akiket a gépek-szerkezetek általában minden másnál jobban érdekelnek.

Hatásos pedagógiai gesztus, hogy a Nemzeti Dal egy-egy példányát a látogatók előtt nyomtatják ki.

A nagyteremben a nyomdászati hősökével foglalkozó anyag elhelyezése áttekinthető, levegős. Az előtérben azonban a Világosság-nyomdával kapcsolatos emlékek, a helyszíne miatt zsúfolt képet mutatnak. Pedig számítani kell arra, hogy az egész kiállítás anyaga a jövőben gyarapszik. Esetleg a két kihalt nyomdászati ág: a kottametszés és a könyvnyomtatás emlékeinek további összegyűjtése révén.

Mindent összevetve: nagyon örülünk, hogy ismét gyarapodtunk egy nagyszabásúvá fejleszthető kiállítással, amely a társadalomtudományi mondanivalót a műszaki mozzanattal illusztrálja és építi teljesebb korrképpé és viszont.

H. LAKATOS ÉVA

Színházi Könyvtárak és Múzeumok Nemzetközi Szövetségének VIII. kongresszusa.

A Könyvtárosok Világszövetségének, a FIAB-nak színházi szakosztálya, a Fédération Internationale des Bibliothèques-Musées des Arts du Spectacle 1967. szeptember 20-tól 24-ig Budapesten tartotta VIII. Kongresszusát.

A Kongresszust ünnepélyes keretek között nyitotta meg MOLNÁR János miniszterhelyettes a Fészek klubban. Utána MÁTRAI László egyetemi tanár, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke, FÜLEP Ferenc a Nemzeti Múzeum főigazgatója és SZÉKELY György a Színháztudományi Intézet igazgató helyettese üdvözölte a külföldi vendégeket.

A Kongresszus főtémáját *A dokumentáció az élő színház szolgálatában* címmel jelölték meg, s erről 14 előadás hangzott el fejtegetve részben a dokumentáció különböző válfajait, részben különféle módszereit. A legérdekesebb előadások a francia rádió és televízió működésével kapcsolatban hangzottak el. Mme FAUQUENOT *A televízió drámai adásainak dokumentálása, megőrzése és újrafelhasználása* című előadásához szorosan kapcsolódott Claude-Michel CLUNY *A Francia Rádió és Televízió Központ megőrzési és dokumentációs szolgálata és a művészi produkciónak adásai* című gyakorlati kérdéseket tárgyaló felolvasása. Hasonló témakörben mozgott Miss HARTNOLL, angol küldöttnek *A Nemzeti Filmarchívum munkája különös tekintettel a Filmkatalogizáló Osztályra* című fejtegetése is. Magyar részről *A Színháztudományi Intézet színházi dokumentációjának módszerei* című előadás foglalt állást az élő színházzal kiépítendő kapcsolatok szükségessége mellett és számolt be a magyar színházi dokumentációs központ tapasztalatairól.

Az előadások egy másik csoportja a tudományos kutatást segítő dokumentációs eljárásokról értekezett és főleg a bibliográfiáknak dokumentációs felhasználásáról beszélt. Ebben a tárgykörben különösen a párizsi Bibliothèque Nationale és a Bibliothèque de l'Arseнал küldöttei keltettek érdeklődést.

A muzeális jellegű gyűjtemények és a nagy könyvtárak színházi osztályainak látványos anyagának megőrzési, rendszerezési és újrafelhasználási problémáival amerikai (John Mc DOVELL), szovjet (Livia BIKOVSKAJA, Nina MINC) és magyar (KERESZTURY Dezső) előadások foglalkoztak.

Végso fokon minden előadásban érezhető volt az a törekvés, hogy a könyvtárost és a muzeológust kimozdítsa hagyományos passzivitásából és egy élő művészet, a színház, aktív részesévé tegye. Tehát a könyvtárak és múzeumok nem elégedhetnek meg többé a gyűjtés, a megőrzés és a rendszerezés munkafázisaival, a modern tudomány és művészet ma már olyan igényeket támaszt velük szemben, amelyek az anyag újrafelhasználásában való aktív részvételüket is elsőrendű feladattá avatják.

A bizottsági üléseket André VEINSTEIN a FIAB színházi szakosztályának alapítója és agilis irányítója vezette. Az ikonográfiai bizottság, a dokumentációs bizottság, és a bibliográfiai bizottság ülésein több jelentős határozat született. Többek közt elfogadták René HAINAUX belga küldött javaslatát egy kb. 2000 tételt magába foglaló nemzetközi színháztörténeti bibliográfia szerkesztésére és kiadására, amelyhez már az UNESCO anyagi támogatását is sikerült megnyerni.

A Kongresszus külföldi résztvevőinek alkalmuk volt a magyar színházi élettel is megismerkedni. Múzeumi látogatásaik, visegrádi és esztergomi kirándulásuk felkeltették érdeklődésüket a külföldön kevésbé ismert magyar műemlékek és műkincsek iránt. Kellemesen lepte meg őket az az ajándékesomag is, amelyet a Széchényi Könyvtár külföldi csereosztálya állított össze részükre a legszebb idegennyelvű magyar könyvekből.

STAUD GÉZA

A Nemzetközi Könyvtárak Egyesülete. Talán nem annyira ismeretes a magyar könyvtárosok köreiben, hogy a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetségének (IFLA-FIAB) nemcsak nemzeti tagegyesületei vannak, hanem néhány nemzetközi könyvtárosegyesületet is alapított az idők folyamán. Ezek részben önnállósultak, de általában szoros kapcsolatot tartanak ma is az IFLÁ-val. Az egyik ilyen egyesület a Nemzetközi Könyvtárak Egyesülete (Association des Bibliothèques Internationales — Association of International Libraries), amelynek neve így kissé megtévesztő, mert a nagy nemzetközi szervezetek (ENSZ, UNESCO, stb.) könyvtárainak egyesületéről van szó.

Maga az Egyesület nem nagy, működése csak néhány évre tekint vissza, eddigi munkája főleg arra korlátozódott, hogy néhány összejevetelen tapasztalateserére gyűjtötte össze a nemzetközi szervezetekben dolgozó könyvtárosokat. A legutóbbi konferenciáján, melyet 1966 őszén Hágában tartottak az IFLA évi közgyűlésével párhuzamosan, új vállalkozást határoztak el: ki akarják adni az ENSZ-en kívüli kormányközi szervezetek (p. Európa-Tanács, vagy a különböző nemzetközi gazdasági, vasúti, szállítási, stb. szervezetek) *kiadványainak index-katalógusát*, valamint egy tanácsadó kalauzt arra nézve, hogy miként lehet e szervezetek nagyszámú és sokszor nehezen hozzáférhető kiadványaihoz hozzájutni. Ami az első kiadványt illeti, a feladat igen széleskörű és bonyolult, ezért külön szerkesztőbizottságot fognak létrehozni, részben az Egyesület tagjaiból, részben más olyan könyvtárosokból, akik számára elsőrendűen fontos a nemzetközi anyag beszerzése. Fel fogják kérni közreműködésre a Társadalomtudományi Dokumentáció Nemzetközi Bizottságát (melyben magyar részről Rózsa György igazgató tölt be fontos pozíciót) és a vállalkozáshoz szükséges összeget az IFLA-n keresztül az UNESCO-tól fogják kérni. A második kiadvány elkészítéséhez igénybe fogják venni a Nemzetközi Szervezetek Uniójának (Brüsszel) közreműködését.

GOMBOCZ ISTVÁN

Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban a könyvtár történetéről. Abból az alkalomból, hogy 120 éve működik az Országos Széchényi Könyvtár a Nemzeti Múzeum épületében, kiállítást rendeztek a könyvtár történetéről a Széchényi Könyvtár előcsarnokában. A kiállítás időszerűségét fokozta az a tény, hogy a könyvtár történetének kutatása napirenden levő feladata az e célra alakult munkaközösségnek s az össze-foglaló monográfia megjelenése néhány éven belül várható.

A kiállítás természetesen csak a fejlődés főbb mozzanatait mutathatta be, képekkel és szöveges dokumentumokkal illusztrálva az elmúlt évszázadot. A rendezők egy tárlót és tablót MÁTYÁS király könyvtárának szenteltek, ezzel is hangsúlyozva azt a felismerést, hogy a Bibliotheca Corvina, mint a központi királyi hatalom kultúrintézménye, tulajdonképpen a nemzeti könyvtár első megjelenési formája volt és mint ilyen, — kedvezőbb történelmi feltételek mellett — annak közvetlen előde és alapja lehetett volna. Kiemeli a kiállítás az alapító SZÉCHÉNYI Ferenc érdemeit és azt a körülményt, hogy a könyvtárnak kezdettől fogva vállalt és vallott feladata volt a nemzeti könyvtári szerep betöltése. Ebben az értelemben válik jelentőssé a kötelepéldány-szolgáltatás fejlődésének bemutatása és az utalás a nagyobb alapítványokra, hagyatékokra, mint pl. SZÉCHÉNYI Lajosé, JANKOVICH Miklóssé és APPONYI Sándoré. Képet kapunk a könyvtár eddigi két legjelentősebb újjászervezéséről, könyvtártechnikai korszerűsítéséről: az 1869—1875. évi BARNÁ FERDINÁND-féle rendezésről és az 1930-as évek újjárendezéséről, modernizálásáról is. Végül bemutatja a kiállítás az egyes különgyűjtemények kialakulását, a könyvtár mai szolgáltatásait és szervezeti felépítését s felvillantja a jövő képét: a nemzeti könyvtár új otthonát a budavári palotában.

(SG)

A belgiumi illegális sajtó leltára.* Az utóbbi évek során egyre gazdagodik a második világháborús időszak baloldali, illegális sajtójának és egyéb kiadványainak részletező feldolgozása — külföldön. Egyre-másra látnak napvilágot a különböző terjedelmű,

**Inventaire de la presse clandestine (1940—1944) conservée en Belgique.* Összeáll. Jean DUJARDIN, Lucia RYEMENANS, José GROTOVITCH. Bruxelles 1966, Centre National d'Histoire des deux Guerres Mondiales. 192 p. Ill.

különböző műfajú feldolgozások, leltárak, listák, bibliográfiák, antológiák a háború és a fasizmus idejének ellenállási kiadványairól.

E kiadványok alap gondolata bármely országban és bármely formában megjelenő munkánál egy és azonos: a dokumentumok összegyűjtése abból a célból, hogy a majdani történészek az üldözött, tiltott, illegálisan terjesztett kiadványok alapján írassák meg e korszak igaz történetét, hiszen éppen a megsemmisítésre ítélt írárok tükrözik a leghűbben a fasizmus ellen, a békéért, az emberibb jövőért harcoló nép igazságát.

Egyike az ilyen típusú kiadványoknak Richard Drews és Albert Kantorovicz megdöbbentő antológiája, a Berlin—Münchenben 1947-ben megjelent *Verboten und verbrannt. Deutsche Literatur — 12 Jahre unterdrückt*. Az ellenállási sajtóról készült egyik legjelentősebb publikáció a francia nemzeti könyvtárban született: *Catalogue des périodiques clandestins* (1939—1945). Párizsban, 1954-ben jelent meg Julien CAIN kezdeményezéséből, aki harminc esztendőn át óriási könyvtári—irodalmi—művészeti szervezőmunkát végzett, mint a Bibliothèque Nationale főigazgatója, s a náci megszállás idején a francia Ellenállás aktív résztvevője volt. A *Catalogue* előszavában Julien CAIN hangsúlyozza: Franciaország felszabadulásának másnapjától kezdve történészek egy csoportja elhatározta, hogy mindenféle dokumentumot összegyűjtenek, melyek később majd alapul szolgálhatnak az 1939—1944-es periódus történetének tudományos feldolgozásához.

Nemcsak az önálló kiadványok — könyvek, füzetek, brosrak — voltak fontosak számukra, hanem minden (különösen a természeténél fogva tönkremenésre és gyors eltűnésre ítélt anyag) olyan kiadvány — pamflet, plakátok, rölapok, röpiratok, felhívások és proklamációk —, melyek a megszállás alatti mindennapi élet apró részletei mellett magát az Ellenállás történetét is tükrözik. Különösen nagy figyelmet fordítottak a sajtóra, melynek jelentősége és hatása ebben a korszakban erősen megnövekedett. Felhívásokat bocsátottak ki, megindult a nemzetközi csere a könyvtárak között. Így tudták megszerezni és lemásolni a dokumentumokat.

Ugyancsak Párizsban jelent meg egy másik fontos sajtótörténeti kötet, CAIN professzor nyomdokain haladva, a Bibliothèque Nationale katalógusának felhasználásával, 1961-ben: *Presse clandestine 1940—1944*. Szerzője Claude BELLANGER, a *Parisien Libéré* című lap főszerkesztője. A 246 oldalas illusztrált kötet gazdagon dokumentált, az illegális sajtóból közölt idézetekkel és bő fotomásolatokkal mutatja be az Ellenállás sajtóját. Párja az 1962-ben Berlinben disszertációként megjelent *Die Presse der französischen Résistance*. Technik und Positionen einer Untergrundpresse, 1940—1944., Reinhard FREIBERG tollából.

E kiadványok sorából most a belga ellenállási mozgalom illegális sajtójáról legújabbán megjelent kitűnő kiadványt emeljük ki. Előszavában Et. SABBE főlevéltáros, a Centre National d'Histoire des deux Guerres Mondiales elnöke hangsúlyozza, hogy lehetetlen megírni a második világháború hiteles történetét az illegális sajtó részletes, pontos feldolgozása nélkül. Jacques WILLEQUET, a Centre főtítkára hiányolja, hogy Belgium mindezeideig nem hozott létre egy olyan speciális intézetet, melynek hivatása a második világháború tanulmányozása lenne, s keserűen állapítja meg, hogy minden szomszédos ország megelőzte őket ezen az úton. Éppen ezért — írja a rövid előszóban — a Centre a maga szerény eszközeivel megkísérelte 1964-től kezdve, hogy legalább valamit realizáljon terveiből. E törekvés jegyében született a leltár. Fő célkitűzésük a létező dokumentumok leltárának összeállítása, s ezzel párhuzamosan a dokumentáció megalapozása volt ott, ahol hiányoztak a dokumentumok. Világosabban kifejezve: „a szisztematikus kikérdezés” módszere, azaz beszélgetések lefolytatása az Ellenállás egykori vezetőivel és résztvevőivel, a nyilatkozatok rögzítése, összegyűjtése és lerakása az archívumokba a jövő történészei számára.

A „Leltár” részletes, módszertani szempontból is figyelemreméltó bevezetését a kiadvány három összeállítója — Jean DUJARDIN, Lucia RYMENANS és José GOTOVITCH — írta. Számunkra is fontos megállapításuk, mely szerint a második világháború illegális sajtójának feldolgozása még sehol sem készült el. Ennek oka nagyon egyszerű: hiányoznak még a relatíve is teljes és kielégítően széles gyűjtemények. Ebből az alap gondolatból kiindulva a kutató csoport hatalmas munkát indított az egész országban, azzal az egyetlen célkitűzéssel, hogy felleljék az illegális kiadványokat, azonosítsák, majd katalogizálják azokat. A kutatás általában rendező munkával párosult, hiszen ezek az újságok hosszú esztendőkön keresztül „szunnyadtak szeretetreméltó összevisszaságban”, a megőrzésre alig alkalmas állapotban. A sajtóban, az ellenállási szerveknél felhívásokat tettek közzé, ezek azonban — mint írják — a Leltár megjelenéséig nem hoztak eredményt, éppen ezért remélik, hogy a Leltár közzététele ösztönözni fogja az ismeretlen tulajdonosokat arra, hogy jelentkezzenek s jelezzék gyűjteményük létezését.

A bevezetés felsorolja a Leltár „elődeit”: *Le Livre d'or de la Résistance* (1950); *Répertoire des journaux clandestins* (Egészségügyi Minisztérium kiadása); Léo LEJEUNE-nek a hírek feldolgozásában kezdett befejezetlen munkája; GILSON: *Introduction aux recherches sur la presse clandestine* (1963). Ez utóbbi — hibái mellett is — az illegális lapok legteljesebb repertóriumát képviselte megjelenése idejében.

A három történész kutató felhasználva az előző kutatási eredményeket, s egyben látva fenti listák hibáit (több lap azonos címmel jelent meg, így az azonosítás — dokumentumok híján — nem volt lehetséges), megfordították a problémát. Elhatározták, hogy magukból a dokumentumokból kiindulva kezdik meg a munkát. Így vált lehetővé az illegális sajtó kétségtelenül hiteles leltárának felállítása.

A lapok leírásánál maximális mennyiségű megkülönböztető jelet alkalmaztak: cím, teljes alcím, számozás, az újságon illetve a szövegen belül előforduló dátum, a sokszorosítás módja, az oldalszám, továbbá a lapnak az Ellenállás valamilyen szervezetéhez való esetleges tartozása.

Ilyen elvek alapján született meg a szép kiállítású, illusztrált, nagyformátumú 192 oldalas könyv, mely ötszázhatvanhét illegális lapot sorol fel azok részletes, pontos adataival, rendkívül világos, könnyen áttekinthető módon.

Ez a látszatra teljesen száraz, matematikai képletként ható adatszerű összeállítás rendkívül sokat sejtet. A hűvös számok, közömbös betűjelek és rövidítések mögött széles népi ellenállás panorámája bontakozik ki. A lapokat kibocsátó szervezetek a mozgalom gazdagságát és egységét jelzik. A kommunista párt, a szocialista párt, az ifjúsági mozgalom, a függetlenségi front, a Szovjetunió Barátainak Szövetsége, a Vörös kereszt, a szakszervezetek, a különböző szakmák, a művész-partizánok és még sok más szerv, helyi és országos — egymás után, egymással karöltve buzdítottak az ellenállásra.

A lapok fejléce, a lapok alcímei s a cikkek címei — több fotón olvashatók részletek az egyes cikkekből — a széles népfront-jelleg mellett az Ellenállás lendületét és erős optimizmusát tanúsítják. *En avant!* (Előre!), *L'Espoir* (A Remény), *L'Aurore* (A Hajnal), *La Vérité* (Az Igazság), *L'Étincelle* (A Szikra), *Clarté* (Világosság) — hogy csak néhányat említsünk. Több lapnál a cím félreérthetetlenül kifejezi a lap speciális jellegét, így például a *Moscou Informations*; a HITLER karrikatúrájával ellátott *Sous la Botte*; a *Churchill-Gazette*, „autorisé par la censure anglaise”, vagy az *Antiboche*, a német propaganda hazugságainak leplezése céljából életre hívott újság.

A Leltár 83. oldalán, a 257. sorszám alatt hungaricumra is bukkanunk:

LIBERTÉ

Organe belgo-hongrois combattant contre l'opresseur nazi
3 sn V/1943 R 4 Voir (Bruxelles) SZABADSÁG

S a kiadványban bőségesen szereplő fotomontázsok között, a 148. oldalon meg is találjuk az eddig nem ismert, belgiumi magyar ellenállási lap fejlécét fotomásolatban, a vezércikk címét: „A szabadság hónapja”, valamint a cikk néhány sorát.¹

A belga kutatók e figyelemreméltó munkája — amelyet a Centre vezetői is határkőnek tartanak az illegális sajtó feldolgozása területén — számunkra is figyelmeztető. Magyarországon hasonló kiadvány nem jelent meg sem az üldözött, perbefogott, megsemmisítésre ítélt könyvekről; semmilyen katalógus vagy leltár a lapokról, rölapok-ról. Igaz, hogy a háború és fasizmus éve alatt nálunk — az adott történelmi helyzetből kifolyólag — közel sem jelent és nem is jelenhetett meg annyi illegális lap, mint szerencsésebb országokban. Fontos és hálás feladat lenne — a belga kutatók módszerét követve — előbb összeszedni, majd bibliografizálni a hazai és a külföldi emigráns ellenállási lapokat, hogy az *Inventaire*-hez hasonló, valóban tudományos alap-munkaeszközt nyújtsunk a történelmi kutatás számára.

MARKOVITS GYÖRGYI

Iványi-Grünwald Béla angol Hungarica gyűjteménye. 1965 januárjában egy angol vidéki város patinás könyvesboltjában, régi könyvek közt keresgélve, érte utol a hirtelen halál 63 éves korában IVÁNYI-GRÜNWARD Bélát, a két háború közti Magyarország egyik legigéretesebben induló történettudósát. A reformkori Magyarország, SZÉCHENYI István vitája állt kutatásainak központjában és holtáig az újkori Magyarország és Európa egymáshoz való viszonya izgatta képzeletét, gondolatvilágát. SZÉCHENYI tanulmányai, elsősorban a „*Hitel*”-hez írott nagy feltűnést keltő, terjedelmes bevezetője, *A legújabb kor története*, mely az „*Egyetemes történet*” 4-ik köteteként 1937-ben jelent meg, rangját nemzedéke legkiválóbb történészei között végérvényesen megállapították.

A fasizmus ellen minden idegszála tiltakozott. 1939-ben HORRHY Magyarországgal megszakított minden kapcsolatot és Londonban telepedett le.

Egyéniségét, érdeklődését a nehéz évek sem változtatták meg. Angliában élve, Európa e részének Magyarországgal való múltbeli kapcsolatait kutatja és amint erre lehetősége nyílik, hosszú éveken át gyűjti e kapcsolatok dokumentumait; könyveket, hírlapokat, metszeteket, térképeket, röpiratokat.

Röviddel halála előtt a Magyar Rádió „Szülőföldünk” c. egyik adásában bejelentette azt a szándékát, hogy gyűjteménye annotált katalógusát közreadja. Ebben a mun-

¹ 3 = Archives Générales du Royaume, Bruxelles, Collection Leo Lejeune; sn = sans numéro; V/1943 = a megjelenés dátuma; R = ronéotypées; 4 = 4 oldalas

Megjegyezzük, hogy az oldalszámonként említett A 451. sz. tétel a *Szabadság* című kiadvány 152. oldalán szerepel, (451. sz.) s úgy tűnik, a fent említetten kívül még két szám lenne meg belőle, ugyancsak az 1943-as évből. Eddigi tudomásunk szerint magyar könyvtárakban nincs a lap 1943-as évfolyamából egyetlen szám sem; sem az Országos Széchényi Könyvtárban, sem a Párttörténelmi Intézet Könyvtárában. Van azonban azonos címmel a Párttörténelmi Intézet Könyvtárában az 1941-es, I. évfolyamból két szám: a 2. és a 4. szám. A megjelenés dátuma nincs feltüntetve, de a szöveg pontosan elárulja, hogy 1941 augusztusa utáni a 2. szám. A Leltárban feltüntetett *Szabadság* és a nálunk található *Szabadság* szinte teljes bizonyossággal azonosítható. A Leltárban található lap alcíme: „Organe hongrois combattant contre l'opresseur allemand”, a miénknél, a 2. sz. 4. oldalán pedig ez áll. A „*Szabadság*” a franciaországi és belgiumi magyarság harcok lapja”, amit kiegészít a „*Leltár*” adataiban közölt szöveg, „Organe belgo-hongrois...”. A Leltárban közölt fejléc-másolat és a nálunk meglevő két szám betűtípusa teljesen azonosnak látszik. Így egészen valószínű, hogy azonos lap különböző évfolyamairól van szó, annál is inkább, mert nehezen hihető, hogy Belgiumban, a háború éve alatt két különböző — de azonos címmel megjelenő — magyar lapot adtak volna ki.

kában meggátolta a halál. Most CZIGÁNY Lóránt, a British Museum könyvtára magyar gyűjteményének gondozója, vállalkozott a feladatra és megjelent az 1130 angol Hungaricát regisztráló katalógus.*

A gyűjtemény, ha nem is látványos, de nagy jelentőségű. IVÁNYI-GRÜNWARD Béla, akinek érdeklődését elsősorban a reformkor, a 19. század kötötte le, nem törekedett arra, hogy a nagyobb bibliofil értéket képviselő korai Hungaricát illessze gyűjteményébe. Nem APPONYI Sándor gyűjtését akarta kiegészíteni, hanem, — legalábbis angol vonatkozásban, — folytatni kívánta a gyűjtést ott, ahol APPONYI abbahagyta és főleg 19. századbeli és legújabbkori magyar vonatkozású angol nyomtatványok megszerzésére törekedett. Univerzális műveltsége, könyvismerete és történelmi érzéke azonban arra is készítette, hogy megszerezzen olyan nyomtatványokat is, amelyek APPONYI Sándor figyelmét esetleg elkerülték. Így került a gyűjteménybe néhány régebbi Hungarica is, mint pl. Samuel BRET 1695-ben megjelent útleírása, az 1707-ben megjelent angol nyelvű SZAVOJAI Jenő életrajz, Pierre JURIEŒ 1689-ben megjelent munkája, melyben a magyar protestánsok üldözéséről emlékezik meg, egy 1684-ből származó Bécs ostromáról szóló angolnyelvű reláció stb.

A gyűjtemény zömét képező 19. századbeli anyag határozza meg döntően annak jellegét, villant fel olyan tényeket, amelyek láttatni engedik a gyűjtő vonzó egyéniségét és amelynek elemzése az ésszerű, tudományos indítékú Hungarica gyűjtés példatárát szolgáltatja.

Mi keltette fel IVÁNYI-GRÜNWARD Béla érdeklődését? Elsősorban természetesen a hagyományos Hungarica; magyar szerzők műveinek angol nyelvű kiadásai, antológiák, gyűjtemények, melyekben magyarból fordított versek, prózai írások vannak. Ezekből dúsan aratott. Gyűltek azonban a nehezebben felismerhető szépirodalmi hungaricumok is, magyar tárgyú, magyar környezetben játszódó élő vagy képzeletbeli magyar személyeket szerepeltető angol szépirodalmi alkotások. Helyet kapott a gyűjteményben BYRON *Werner* c. tragédiájának első kiadása, mert egyik szereplője „Gábor” magyar, William GODWIN, 1799-ben megjelent *St. Leon* c. elbeszélése, mert BETHLEN Gáborra tartalmaz utalásokat, COLERIDGE képzeletbeli magyar környezetbe helyezett *Zápolya* c. elbeszéléseinek editio princeps-e stb. Különös gonddal gyűjtötte a KOSSUTH Lajosra vonatkozó angol irodalmat. Nemesak KOSSUTH angol nyelven megjelent írásai szerepelnek a gyűjteményben, mint pl. az a sokat emlegetett angol retorikai gyűjtemény, mely a legszebb angol szónoklatok között szerepelteti KOSSUTH angliai és amerikai beszédeit (*The orator*, London, 1865), hanem azok a memoárok, levelezésgyűjtemények is, amelyek KOSSUTH-ra, a magyar szabadságharcra, a magyar emigrációra tartalmaznak utalást. Így kerültek a gyűjteménybe RICHARD COBDEN, LORD SEYMOUR, F. W. NEWMAN, R. J. WALKER stb. emlékezései, levelezése, beszédei, a KOSSUTH-hoz írott korabeli versek, ódák első kiadásai, mint pl. SWINBURNE ódáját tartalmazó kötet, vagy LANDOR 1863-ban megjelent idilljei, a KOSSUTH-hoz írt verssel. A KOSSUTH-tal, a magyar szabadságharcral, a magyar emigrációval kapcsolatban álló személyekre vonatkozó irodalom, ha abban magyar vonatkozás van, nem kerülte el figyelmét. Ezért találjuk e gyűjteményben pl. PALMERSTON vagy Lord LYTTON életrajzát. Mint APPONYI Sándor, IVÁNYI-GRÜNWARD is elsőrendű Hungaricának tekintette azokat az egykori útleírásokat, földrajzi műveket, melyekben Magyarország is szerepel. Lord LONDONDERRY 1842-ben, F. L. BEVAN 1850-ben, F. HERVE 1837-ben megjelent európai útirajzai így kerültek a gyűjteménybe. Fáradhatatlan volt a rejtett magyar utalásokat tartalmazó irodalom felkutatásában. Az Ausztriára, Habsburgokra vonatkozó irodalom mellett így került a gyűjteménybe Lady SHELLEY 1787—

* *The Béla Iványi-Grünwald collection of Hungarica. A catalogue.* Ed. by Lóránt CZIGÁNY. London, 1967. Szepsi Csombor Liter. Circle. 159 p.

1817 közötti naplója, amelyben APPONYIakra, ESZTERHÁZYakra, ZICHYEkre vonatkozó bejegyzések vannak, Sir William JONES emlékiratainak kiadása, mert REVICZKY Károly gróffal folytatott levelezését is közli, vagy James HOLE 1895-ben megjelent a vasutak államosítása érdekében frott munkája, mert a magyar vasutak állami kezelésbe vételét ismerteti.

Magyar nyelvkönyvek, nyelvtanok és szótárak, magyar néprajzi vonatkozású művek, magyar viseletet, táncokat leíró könyvek mellett a gyűjtemény zömét a magyar vonatkozású történeti forrásmunkák és monográfiák képezik, ezeken belül is az újabkori magyar történelem szerepel a legnagyobb számmal. Több mint száz munka az 1848/49-es szabadságharccal, közel 80 KOSSUTH-tal és az emigrációval foglalkozik. A 20. századi magyar vonatkozású irodalom, — ebben számos revíziós kiadvány — is bőven képviselve van a gyűjteményben. A 19. és 20. századi útleírások is igen nagy számot — közel 150-et — képviselnek. Néhány kézirat, mintegy 30 térkép, 20 magyar vonatkozású zenemű és száznál több metszet egészíti ki a gyűjteményt.

A gyűjtemény egészét a számok és a kiragadott példák, — melyeket szándékosan azokból a művekből válogattam, amelyek nincsenek meg az Országos Széchényi Könyvtár állományában, — alig jellemzik. Számos értékét, érdekességét nem tudják megeleveníteni. Mint majdnem minden gyűjtemény, ez is egyenetlen. Könyvészeti, vagy tudományos szempontból kisebb értékű darabok is jócskán találhatók benne: a gyűjtési szenvedély bizony gyakran kitágította a gyűjtés határait, azonban méltánytalanság volna ezt rossz néven venni. A tanulság, amelyet a katalógus tételeinek vizsgálata közben levonhatunk, így is egyértelmű. Az újabkori külföldi hungaricumok, még egy nyelvterületen is rendkívüli nagy tételszámot reprezentálnak. Teljességre törekvő gyűjtésük tudományos és gyakorlati szempontból indokolhatatlan. Ha azonban a magyar történelem, a magyar művelődés szempontjából értékes, vagy érdekes dokumentumok gyűjtésére és feltárására vállalkoznak, — mint ahogy ezt IVÁNYI-GRÜNWARD Béla tette, — úgy a magyar múlt és jelen értékelő ismeretében a formális gyűjtés korlátaitól megszabadulva olyan értékek hozhatók felszínre, melyek a magyar történelem és művelődés anyagát gazdagítják. Ehhez azonban olyan lelkület kell, mint amilyen APPONYI Sándoré, vagy IVÁNYI-GRÜNWARD Béláé volt.

Valahogy ezt a lelkületet sugározzák a gondosan szerkesztett, áttekinthető katalógus tételei. CZIGÁNY Lóránt szeretettel frott, pontos bevezetője, IVÁNYI-GRÜNWARD Béla egyéniségét is jól jellemzi. Az anyagi szórakozottságú, művészlelkű tudós, a felejtetetlen barát meleg tekintetét, fiatal mosolyát idézi a címlap portréja.

A gyűjtemény, amelyet a katalógus leír, Londonban van. Úgy gondolom, annak megőrzése, továbbfejlesztése hazai feladat.

SZENTMIHÁLYI JÁNOS

A munkavédelmi irodalom nemzetközi osztályozásáról. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet — amelynek hazánk is tagállama — irányítja nemzetközi szinten a biztonságos és egészségre nem ártalmas munkavégzésre irányuló törekvéseket. E feladatkörében a Munkavédelem Tájékoztató Központja (Genf) révén rendszeres folyamatossá és igen hasznos tájékoztatást nyújt a munkavédelem terén elért eredményekről és az ennek biztosítását szolgáló nemzetközi és nemzeti jellegű rendelkezésekről.¹ A vele szorosan együttműködő 37 nemzeti központ bevonásával rendszeresen referálja a szóba jövő nem-

1. Organisation Internationale du Travail. Publications ayant trait à la sécurité, à l'hygiène et à la médecine du travail. Genève, 1964 Bureau International du Travail.

zetközi folyóiratirodalmat (egy magyar folyóiratot, a *Munkavédelem* c.-t is).² Az irodalom szinte áttekinthetetlen tömege elengedhetetlenné teszi a jól áttekinthető osztályozást. A Központ a dokumentáció céljára kezdetben az Egyetemes Tizedes Osztályozást használta, amelyet egyébként számos nagy nemzeti munkavédelmi intézet, így pl. a párizsi „Az üzemi balesetek és a foglalkozási betegségek megelőzésére szolgáló nemzeti munkabiztonsági intézet”,³ a svájci baleseti biztosítási intézet (SUVA) stb. jelenleg is használ. 1960 óta a Központ a munkavédelmi tájékoztatást az ún. „facettás” osztályozás alapján oldja meg. B. C. VICKERY 1960-ban megjelent művében fektette le az irodalom feldolgozásának és az ezen alapuló tájékoztatásnak újfajta rendszerét, amelyet a Központ eredményesen alkalmaz azóta is.⁴ A Munkavédelem Nemzetközi Tájékoztató Központjának tekintélye, az általa nyújtott munkavédelmi tájékoztatás valóban hasznos volta, de egyben az újfajta szakirodalmi beosztásnak több mint félévtizedes gyakorlata kívánatosá teszi ennek a nemzetközi munkavédelmi irodalmi feldolgozási formának ismertetését más szakirodalmak beosztásával foglalkozó dokumentátorok és könyvtárosok előtt is.

A munkavédelem technikai, orvosi, lélektani, munkaszervezési, társadalomtudományi kérdések egész sorát magában foglaló tudomány, amelyet a foglalkozási betegségeknek és az üzemi baleseteknek megelőzésére irányuló törekvés olvaszt össze egységes disciplinává. Ez a körülmény tette lehetővé, hogy az irodalmat ún. facetták, egyes egységesnek tekinthető szempontok szerint dolgozzák fel, az egyes aspektusok szerint csoportosítsák. Az egyes szemléletbe eső anyagok legyenek lehetőleg homogének, azaz egy facettában összefoglalt anyag tartozzon egyazon felsőbb fogalomkörbe. Az egyes aspektusok olyan sorrendben adandók meg, amilyen egymásutánban a fogalmakat az összetett fogalomkörök megalkotásakor egymással kombinálva felhasználják. A munkavédelem témakörében az egyes fogalomkörök, aspektusok, illetőleg facetták a következők:

1. a foglalkozás, a munka által okozott veszélyek,
2. ezeknek a veszélyeknek a következményei,
3. a veszélyeknek és következményeiknek kimutatására és vizsgálatára használatos eljárások,
4. az ezen vizsgálatok alapján szükségesként megítélt védőeljárások, segítő módszerek,
5. azok a „helyek”, amelyek körében az első négy aspektus szerint taglaltak felmerülnek,
6. végül a munkavédelem speciális és általános vonatkozásait a Központ beosztása két további aspektusként értékelte. A beosztás további részletesebb felbontás szerint 16 „facettát” foglal magában. Ezek egyszerű jelölésére az ETO-ban szokásos számjelek helyett betűjelzést használnak. Betűjelként a 21 mássalhangzót vették igénybe, amely a 16 facettát magában foglaló igényt meg is haladja, és így lehetővé teszi, hogy egyes különösen terjedelmes facetták több nagybetűs beosztást is magukban foglalhassanak. Újítás ebben a rendszerben, hogy nem az általánosról halad a részletek irányában, hanem a részletesből az általános felé, jobban kiemelve a jellegzetességeket a sokkal inkább elmosódó általánosságok köréből. A kódjelzés is ezt a szemléletet követi. A Központ — francia nevén: Centre International d'Information de Sécurité et d'hygiène du Travail, rövidítve: CIS — a CIS szakrendszert könyvalakban is összefoglalta.⁵

2. Internationales Informationszentrum für Arbeitsschutz. Verzeichnis der erfassten Zeitschriften. Genf, 1965

3. Classification pour la documentation en hygiène et sécurité du travail. C. D. U. Institut National de Sécurité Paris 1963

4. VICKERY, B. C.: *Faceted Classification*. Aslib. London. 1960.

5. CIS- Klassifikation. Einführung in den Kartendienst. Internationales Informationszentrum für Arbeitsschutz. 3 Auflage. Genf. 1966

Az irodalomnak a CIS rendszerben leírt beosztása:

1. A foglalkozás, a munka által okozott veszélyek, amelyek körében megkülönböztethetők:

B) a fizikai behatások és a természeti jelenségek;

a veszélyes és károsító anyagok, mint

C) a szerves anyagok, amelyen belül az egyes munkaegészségügyi tekintetben jelentős származékokat, vegyületeket természetesen további betűcsoportokkal jelöltek meg, így pl. ólom: Cud, kromát: Cetg. Ebből az ólomkromát: CetgCud.

D) A szerves vegyületek a megfelelő részletes betűjelzésű kódolásuak. Ha a szerves vegyület szervesen anyaggal alkot vegyületet, akkor mindkét anyagnak együttes kódjelzése tájékoztat a vegyület mibenlétéről. Így pl. ecetsav: Depz, Ólom: Cetg, ennek alapján az ólom ecetsavas sója: DepzCud.

A természetes és az ipar által termelt és használt anyagokat két további, eltérő szempont szerint lehet osztályozni, aszerint hogy milyen eredetű az anyag, és hogy milyen célra kerül felhasználásra. Ennek megfelelően

F) a természetes, valamint az ipar által előállított anyagok,

G) az anyagok, amelyek az ipari stb. felhasználásuk szerint kerülnek csoportosításra.

H és J) a veszélyeket létrehozó berendezéseket, munkaeszközöket, munkaféleléseket és munkamódszereket foglalja magában. A munkagépeket általában a H., az anyagmozgatással kapcsolatos, a közlekedéssel összefüggő kérdéseket a J. facettában csoportosították.

K) A munka szervezésének formája, az üzemi szervezet stb. összefoglalása, ha azok a munka során veszélyeket, ártalmakat okozhatnak.

2. Az előbb felsorolt veszélyek következményei:

L) a tüzek, a robbanások,

M és N) a betegségek, a sérülések, az egészségártalmak. A két facetta a megbetegedések részletes felsorolását tartalmazza. A sérüléseket a Nta-Nuz kódjelzések szerint csoportosítják. Külön betűjelzések (a-n) jelölik meg a testrészt, amelyet a behatás ért. Így Nta-a jelzés fejezi ki a sérülés nemét pl. Nta: törés, helye pl. a: koponya, így Nta-a a koponyatörést jelöli.

3. A veszélyek és következményeik kimutatására szolgáló eljárások lehetnek

P) élettaniak és lélektaniak, valamint

Q) a kémiai, fizikai stb. próbavételeken alapuló laboratóriumi meghatározások és mérések különös súllyal kódolva az egyes speciális mérési eljárásokat. Az orvosi vizsgálatokat — időszakos vizsgálatok stb.—, valamint a statisztikai értékeléseket egységesen itt foglalja össze a beosztás.

4. az ezen vizsgálatok alapján szükségessé váló védőeljárások, segítő módszerek keretében.

R) a gyógyító és megelőző orvosi eljárásokat tüntetik fel, továbbá

S) a munkavédelem technikai eljárásait,

T) az egyéni védőfelszereléseket

V) és a munkavédelem helyes megszervezését. Ez utóbbi csoportba kerül a munkavédelem személyzete, annak kiképzése, az üzemen belüli munkavédelem megszervezése, az óvrendszabályok és törvényes munkavédelmi, valamint üzemegészségügyi és szociális rendelkezések, intézmények, a balesetek és foglalkozási betegségek bejelentése, az egyes országok munkavédelmi intézményei, továbbá a nemzetközi munkavédelmi szervezetek és azok előírásai.

5. A „helyek”, amelyekkel kapcsolatosan az előző négy szempontból problémák felmerültek.

Ezek egyrészt:

W) érdekelt személyek csoportjai, így pl. ipari tanulók, terhesek és szülők, balkezesek, tanulatlan és tapasztalatlan munkások stb.

X) Iparágak, munkaköri csoportosítások. Ennek keretében felsorolásra kerülnek az egyes termelési ágazatok, amelyekben az ártalmak előfordulhatnak és amelyek körében a vizsgálatok elvégzésre kerülnek.

6. A Központ által megadott tájékoztató az 1—5 szempontú csoportosításon kívül felvesz még két facettát, amelyek a munkavédelem speciális szempontjai.

Y) a munkavédelem speciális szempontjai. Ezek keretében általánosabb baleseteket, pl. leesett tárgyakból, esésekből származó veszélyeket, a nem üzemi jellegű baleseteket, a bagatell-sérüléseket tüntetik fel. A termelésnek a balesetekkel való összefüggései, a munkavédelem gazdasági kihatásai és megalapozásai végül a munkavédelemmel kapcsolatos felelősség is ide kerülnek.

Z) A munkavédelem általában. Itt három témacsoport kerül felsorolásra:

Zs az ipari munkavédelem, az üzemi balesetek általában,

ZW a munkaegészségügy általában,

Za a munkavédelem — azaz az üzemi balesetelhárítás és munkaegészségügy általában.

E facettába kerülnek együttesen a munka egészségügyi és balesetelhárítási könyvek, folyóiratok, anyagok, amelyek általánosabb jellegűek, vagy nagyobb anyagot ölelnek fel.

Annak megjelölésére, hogy a felsorolt 21 facettában a kérdések milyen speciális vonatkozásban kerülnek megbeszélésre, az Egyetemes Tizedes Osztályozásban használatos felfogást átvéve, három kisbetűs jelzescsoportot vesz fel a kifejező betűcsoportot követően azzal kettős ponttal egybekötve:

- : m a különleges orvosi szempontokat
- : s a különleges munkavédelmi szempontokat
- : x a bibliográfiai adatokat jelenti, pl.
- : xb bibliográfiaiak
- : xd név- és címjegyzékek
- : xf formulárek, regiszterek
- : xr beszámolók

Az egyes országokat az ETO-hoz hasonlóan zárójelben foglalt háromjegyű számmal jelzi. Magyarország ezen — belül a (612) számjelet viseli, eltérően az ETO (439) kódjelzésétől. A munkavédelmi tekintetben nemzetközi jelentőségű szervezetek és intézmények felüntetése szintén két vagy háromszámjegyű megadással történik, ahol az első számjegy zérus. Így

- (01) az Egyesült Nemzetek Szövetsége
- (02) a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet
- (04) az Egészségügyi Világszervezet
- (068) a Nemzetközi Szabványosítási Bizottság stb.

A munkavédelem tekintetében szóhajóvő fogalmak kódolásához megfelelő betűrendes kulcs, index szolgál,⁶ amelyet a fogalmak fejlődése, a tájékoztatás bővülése révén a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet hivatalos nyelvein rendszeresen kiadnak.⁷

6. *Alphabetisches Schlüsselindex*. CIS-Karten Lieferungen 1—55. Internationales Informationszentrum für Arbeitsschutz. Genf. 1965

7. *Alphabetisches Verzeichnis aller in der CIS-Klassifikation enthaltenen Begriffe*. Internationales Informationszentrum für Arbeitsschutz. 3. Auflage. Genf. 1966.

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Tájékoztatói Központja az így feldolgozott irodalmi részben egy bibliográfiai jellegű folyóiratban,⁸ részben a hivatalos nyelveken kiadott a nemzetközi méretű könyvtári kartonokon készíti el. A kartonok felső részén négy téglalap alakú beosztás van, amelyek jobbról balra haladva a következők: a Központ által megadott és az előzőekben ismertetett kódjel, a Központnak a kérdéses anyagra vonatkozó sorszáma az év feltüntetésével (ennek segítségével lehet a kérdéses dokumentációs anyag iránt érdeklődni, fordítását beszerezni, mikrofilmeket elkészíttetni stb.) a referátumot elkészítő nemzeti központ megnevezése és az általa használt kódjelzés, amely az esetek többségében az ETO-rendszert követi, végül egy üresen hagyott kocka, amelyben a felhasználó intézet saját különleges jelzéseit, klasszifikációját tüntetheti fel. Az egyes kartonokon nagy „T” — traduit, lefordított — jelzés mutatja, hogy a referált nyelvre az ismertetett anyagot lefordították és hogy a fordítás a megjelölt szervtől — Nemzetközi vagy egyes nemzeti Tájékoztatói Központtól — beszerezhető.

A kartonokat négy színben adják ki, méghozzá a *zöld kartonok* a törvényerejű rendelkezéseket, jogszabályokat tartalmazzák; a *piros kartonok* azok a szabványok, irányelvek, óvórendszabályok kerülnek megadásra, amelyek ugyan egyes intézmények, iparágak terén kötelezőek, azonban nem jogszabály jellegűek; a *sárga kartonok* a munkavédelmi oktató filmekről, diapozitív sorokról valamint filmkatalógusokról tájékoztatnak és végül a *fehér kartonok*, amelyeken a tulajdonképpeni tájékoztató tevékenység folyik.

A Munkavédelem Nemzetközi Tájékoztató Központja által nyújtott szakirodalmi tájékoztatás az eddigi gyakorlatban jól bevált és az általa bevezetett szakrendszer is hasznosnak mutatkozott. Előnye egyebek mellett a tájékoztatói anyag könnyű besorolása és tárolása betűrendes sorrendben. Hátránya, hogy elvileg eltér a legtöbb országban már többé-kevésbé bevezetett egységes tizedes rendszertől és a más bibliográfiai beosztást adott esetben meg is nehezítheti.

BUGYI BALÁZS

8. *Bulletin bibliographique de la prévention publié par le Centre International d'Informations de Sécurité et d'Hygiène du Travail. Bureau International du Travail. Genève.*